

Література

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 17 січня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 1. – Ст. 1.
2. Безклубий І.А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми: Монографія / І. А. Безклубий. – К.: Київський університет, 2005. – 378 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст.356.
4. Филатов М. Н. Поручительство и банковская гарантия / М.Н. Филатов // Финансы и кредит. – 1997. – № 11. – С. 18-23.
5. Андріанов М.В. Гарантія як спосіб забезпечення зобов'язань у міжнародному комерційному обороті / М.В. Андріанов // Право України. – 2004. – № 120. Ефимова Л. Г. Проблемы правового регулирования договора финансирования под уступку денежного требования / Л.Г. Ефимова // Вестник Ассоциации российских банков. – 2000. – № 3. – С. 21-22.1 – С. 36-41.
6. Аксёнова И.Н. Способы обеспечения исполнения обязательств / И.Н. Аксёнова // Экономическое развитие России. – 1996. – № 6. – С. 25-27.
7. Вовченко Т.Л. Пеня за несвоєчасне виконання договірних зобов'язань - юридичні аспекти та відображення в податковому і бухгалтерському обліку / Т.Л. Вовченко // Дебет-Кредит. – 2003. – №10. – С. 7-11.
8. Шемшученко Г.Ю. Доходи та заощадження в перехідній економіці України: монографія / Г. Ю. Шемшученко, С.В. Панчишин, М. О. Савлу. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 278-300.
9. Кот О. Перехід прав кредитора до третіх осіб: поняття та співвідношення з деякими суміжними інститутами цивільного права / О. Кот // Юридичний журнал. – 2008. – № 5. – С. 56-56.
10. Степаненко Е. Договір фінансування под уступку денежного требования / Е. Степаненко // Хозяйство и право. – 2003. – № 10. – С. 13-14.
11. Зайчук О. В. Теорія держави та права: Підручник / О. В. Зайчук, В. С. Журавський, О. Л. Копиленко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.
12. Колосникова В.И. Банковское дело / В. И. Колосникова. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 464 с.
13. Про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Постанова Правління НБУ від 16 грудня 2002 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 10. – Ст. 444.
14. Колекторські агентства та послуги у сфері кредитування // Фінансовий ринок України. – 2007. – № 1. – С. 3-5.
15. Гараган С. Взаємодія банків з колекторськими компаніями: можливості та процедури / С. Гараган, О. Павлова // Фондовий ринок України. – 2009. – № 3. – С. 22-24.

УДК 347.637

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЯК МІРА СІМЕЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Є.А. Багрищевич, О.І. Антонюк

Резюме. У роботі аналізуються підстави, порядок та наслідки застосування такої міри сімейно-правової відповідальності, як позбавлення батьківських прав. Обґрунтовані пропозиції з удосконалення чинного сімейного законодавства України.

Ключові слова: відповідальність батьків, позбавлення батьківських прав, підстави позбавлення батьківських прав.

На сучасному етапі державотворення українське суспільство в основу свого існування та розвитку поклало основоположні принципи правової держави, що знайшли своє закріплення в Конституції України. Здійснюючи правове регулювання суспільних відносин, наша держава провадить удосконалення всього національного законодавства, зокрема і сімейного. Важливим напрямком модернізації законодавства є удосконалення правових норм щодо підвищення престижу сім'ї, відновлення пріоритету сімейного виховання.

Разом з тим, вагомим деструктивним фактором у сучасних умовах виступає криза сім'ї, яка безпосередньо зумовлює проблеми у сфері виховання підростаючого покоління [1, с. 3]. В останні роки нашу державу буквально поглинула хвиля дитячої безпритульності, у суспільстві з'явився прошарок населення, який вже звично називають «діти вулиці». За офіційними даними на початок 2010 року в Україні налічувалося 100,8 тис. дітей, що залишились без батьківського піклування [2]. Проте лише близько 7 % таких дітей – круглі сироти. У решти ж дітей є батьки, але вони, в переважній більшості, позбавлені батьківських прав або дитина відібрана у них за рішенням суду без позбавлення батьківських прав; або внаслідок вчинення злочину відбувають покарання в місцях позбавлення волі [1, с. 4].

У той же час немає жодних підстав стверджувати, що в українській правовій системі забезпеченню захисту прав та інтересів дітей приділялась незначна увага. За останнє десятиліття в Україні розроблено і прийнято низку важливих законодавчих актів [3]. В першу чергу це – Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III [4], Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-

IV [5], Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 року № 2623-IV [6] тощо. Упродовж останніх років реалізується низка державних програм, спрямованих на посилення прав дитини. Законом України від 05 березня 2009 року № 1065-VI затверджена Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року [7]. Однак, не зважаючи на наявність такої законодавчої бази у сфері захисту прав дитини, питання неналежного виконання батьками своїх обов'язків все частіше стають предметом розгляду не тільки науковців [8; 9; 10], а й правозастосовних органів [11]. Особливої актуальності набуває питання притягнення до відповідальності батьків за невиконання своїх батьківських обов'язків, визначення міри такої відповідальності.

Метою цієї статті є визначення особливостей застосування такої міри сімейно-правової відповідальності батьків як позбавлення батьківських прав.

Найбільш кардинальним, суворим заходом, який можна застосувати до батьків, що не виконують своїх батьківських обов'язків, є позбавлення батьківських прав.

Відповідно до п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30 березня 2007 року №3 (далі – Постанова), позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та ін.), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків.

Позбавлення батьківських прав як міра сімейно-правової відповідальності являє собою припинення батьківських правовідносин, взаємних прав та обов'язків, за виключенням обов'язку батьків щодо утримання дитини [8, с. 267].

В юридичній літературі зазначається, що позбавлення батьківських прав як сімейно-правова санкція застосовується в разі вчинення батьками сімейного правопорушення, що складається з об'єкта, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін. При цьому об'єктом сімейного правопорушення батьків є права та законні інтереси дитини. Суб'єктами сімейного правопорушення вважаються повнолітні батьки, які володіють повною або неповною сімейною дієздатністю. Об'єктивна сторона сімейного правопорушення батьків пов'язана з об'єктом правопорушення, тому виражається у формі протиправної поведінки батьків, а суб'єктивна у формі умисної вини [9, с.143].

Для притягнення батьків до відповідальності у вигляді позбавлення батьківських прав необхідна наявність повного складу цього правопорушення, що і буде підставою юридичної відповідальності батьків [10, с.7].

Особи можуть бути позбавлені батьківських прав лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, і тільки з підстав, передбачених ст. 164 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III [12] (далі – СК України).

Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування. Слід зазначити, що дитина може бути залишена батьками у пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, якщо вона має істотні вади фізичного і (або) психічного розвитку, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення (ч. 3 ст. 143 СК України);

2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини. Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти.

Слід звернути увагу на те, що таке ухилення від виконання обов'язків батьками є підставою для притягнення до відповідальності лише за умови їхньої винної поведінки, свідомого нехтування ними своїми обов'язками. Особа не вважається такою, що ухиляється від виконання сімейного обов'язку, якщо вона не може його виконувати унаслідок психічного розладу, тяжкої хвороби або іншої поважної причини (ч. 3 ст. 15 СК України). Сімейний обов'язок особистого немайнового характеру недієздатної особи припиняється у зв'язку з неможливістю його виконання (ч. 2 ст. 15 СК України), визнання особи недієздатною не є підставою для позбавлення її батьківських прав.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. І. Карпачова звертає увагу на те, що, на жаль, що не всі рішення про позбавлення батьківських прав приймаються виважено та відповідають інтересам дитини. Через безвідповідальне ставлення чиновників до своїх обов'язків діти дедалі частіше позбавляються родинного виховання, навіть і без судових рішень [13]. На це звертає увагу і Європейський суд з прав людини у своєму рішенні за справою «Савіні проти України» від 18 грудня 2008 року [14]. У цій родині – семеро дітей. Євросудом визнано, що при позбавленні батьківських прав подружжя Савіних з Сумщини, які від народження є сліпими, було порушене право на повагу до приватного і сімейного життя; «не було враховано думку дітей, а також те, що поміщення дитини в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового

відібрання її від батьків», а мотиви прийняття рішення є не адекватними і «не достатніми для виправдання такого серйозного втручання в сімейне життя заявників».

Тобто завданням держави є захист і підтримка сім'ї, а не позбавлення дитини права на виховання у родинному середовищі, навіть якщо така сім'я опинилася у складній життєвій ситуації. Пріоритетними в державі повинні бути програми, спрямовані на своєчасне надання допомоги кризовим сім'ям, індивідуальну реабілітаційну та коригувальну допомогу дітям, які виховуються у таких сім'ях;

3) жорстоко поводяться з дитиною. Аналіз Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III [15] свідчить, що жорстоке поводження батьків з дитиною полягає у фізичному та в психологічному насильстві над нею. При цьому під фізичним насильством батьків над дитиною розуміється умисне нанесення одним із батьків дитині побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті дитини, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди її честі і гідності. Психологічним насильством в сім'ї вважається насильство, пов'язане з дією одного з батьків (або обох) на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю. Отже, жорстокість, як підстава позбавлення батьківських прав, має різні форми прояву. При цьому жорстоке поводження з дитиною як підставу позбавлення батьківських прав не слід ототожнювати із скоєнням злочину. Якщо фізичні та душевні страждання спричиняються неповнолітньому спеціально, систематично і свідомо, в таких діях батьків містяться ознаки злочину [9, с.146];

4) є хронічними алкоголіками або наркоманами. При захворюванні батьків хронічним алкоголізмом чи наркоманією дитина опиняється в хворій сімейній обстановці, вона надана сама собі, страждає морально і фізично. Здійснення батьками протиправних дій проти дитини при цьому необов'язкове, хоча вони, як правило, мають місце. При позбавленні батьківських прав батьків, хворих на хронічний алкоголізм або наркоманію, їх вина очевидно не простежується. Проте у зв'язку з тим, що алкоголізм і наркоманія виникають в результаті свідомого доведення батьками себе до такого стану, то в даному випадку можна говорити про винну поведінку батьків. Хронічний алкоголізм і наркоманія батьків створюють реальну загрозу для дитини, її фізичного, психічного і морального розвитку. Відповідно до абз. 4 п. 16 Постанови хронічний алкоголізм батьків і захворювання їх на наркоманію мають бути підтверджені відповідними медичними висновками [16, с.486];

5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини (привласнення продуктів її праці, залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією), примушують її до жебракування та бродяжництва (такого стану, способу життя, за якого людина не має постійного місця проживання, сталого заняття, роботи);

б) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини. В даному випадку йдеться про замах на вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, доведення до самогубства, побоїв, катування тощо. По даній формі винної поведінки батьків необхідно враховувати наступні обставини. По-перше, підстави для позбавлення батьківських прав відсутні при здійсненні злочину батьками через необережність (наприклад, випадкове заподіяння шкоди здоров'ю дитини під час гри, при домашніх роботах тощо). По-друге, слід мати на увазі, що згідно зі ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. І по-третє, винність батьків (одного з батьків) в здійсненні злочину не відносно дітей не може бути підставою для позбавлення їх (його) батьківських прав [16, с.487].

Перелік підстав позбавлення батьківських прав, встановлених ст. 164 СК України, є вичерпним, тобто не підлягає розширеному тлумаченню. Проте положення зазначеної статті не передбачають застосування санкції у вигляді позбавлення батьківських прав за ряд суттєвих протиправних діянь батьків. Зокрема, як самостійна підстава позбавлення батьківських прав може виступати факт невиконання батьками обов'язків щодо охорони здоров'я дитини.

Стаття 150 СК України зобов'язує батьків піклуватися про здоров'я дитини. Цьому обов'язку батьків передуює, закріплене в ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства», право дитини на охорону здоров'я. Стаття 59 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-XII [17] наголошує, що батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я своїх дітей, їх фізичний та духовний розвиток, ведення ними здорового способу життя. У разі порушення цього обов'язку, якщо воно завдає істотної шкоди здоров'ю дитини, винні у встановленому порядку можуть бути позбавлені батьківських прав. Проте вказана норма не знайшла свого відображення в ст. 164 СК України.

Також, згідно зі ст. ст. 180, 181 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Невиконання цього обов'язку батьків є одним із проявів протиправної поведінки батьків. Доцільно було б в СК України передбачити самостійну підставу позбавлення батьківських прав – злісне ухилення матері, батька від сплати аліментів на дитину. За дане правопорушення згідно ст. 164 Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III [18] передбачена кримінальна відповідальність.

Натомість, у Російській Федерації злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дитини є підставою для позбавлення батьківських прав (ст. 69 Сімейного Кодексу Російської Федерації від 8 грудня 1995 року [19]). Ухилення від сплати аліментів розглядається як різновид ухилення від виконання батьківських обов'язків. При цьому не обов'язково, щоб даний факт був підтверджений вироком суду. Достатньо переконатися в постійному прагненні ухилитися від сплати аліментів. Але якщо мати, батько з об'єктивних причин не можуть виплачувати аліменти, то немає підстав для позбавлення батьківських прав.

Слід зазначити, що до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають право звернутися один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років (ст. 165 СК України). Щодо зазначених категорій осіб, то вірно вказує С. Лепех, що з цього переліку потрібно виключити осіб, в сім'ї яких проживає дитина, оскільки вони, зазвичай, не лише не є її законними представниками, але іноді навіть не пов'язані з нею родинними стосунками. Наділення правом процесуального представництва інших осіб, крім законних представників, зокрема, відповідно до ст. 262 СК України сестри, брата, мачухи, вітчима щодо малолітніх чи неповнолітніх братів, сестер, пасинка, падчерки, відповідно до ст. 258 СК України баби, діда щодо онуків, а також відповідно до ст. 261 СК України інших фактичних вихователів дітей видається невдалим вирішенням питання щодо забезпечення реалізації права на захист інтересів дитини. Такий підхід лише створить передумови щодо виникнення колізій інтересів, а зокрема й можливості необґрунтованого звернення до суду з позовами про позбавлення батьківських прав. Перелічені особи, незалежно від того, чи пов'язані вони з дитиною кровною спорідненістю, чи є з нею членами однієї сім'ї, у разі наявності, на їхню думку, підстав для застосування до батьків дитини такої сімейно-правової санкції, як позбавлення батьківських прав, мали би звертатись до органу опіки та піклування чи прокурора, а ті, своєю чергою, після проведення відповідної перевірки і з'ясування фактичних обставин справи – до суду з позовом про позбавлення батьківських прав [20, с. 177].

Під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав обов'язково є участь органів опіки та піклування. Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини [16, с.489].

Під час вирішення спору про позбавлення батьківських прав дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана в суді. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Рішення суду про позбавлення батьківських прав після набуття ним законної сили суд надсилає органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини. На підставі такого рішення суду в актовому записі про народження дитини про це роблять відмітку. Запис засвідчується підписом посадової особи і печаткою відділу реєстрації актів цивільного стану. У таких випадках відомості про батьків з актового запису не вилучають, а тому з батьків, якого позбавлено батьківських прав, повторне свідоцтво про народження дитини не видається [20, с.178].

Оскільки юридична відповідальність неможлива без санкцій, а санкції без конкретних позбавлень, то згідно зі ст. 166 СК України особа, позбавлена батьківських прав: 1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання; 2) перестає бути законним представником дитини; 3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми; 4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником; 5) не може одержувати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування); 6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

При цьому особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. На осіб, позбавлених батьківських прав, поширюється також обов'язок брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Також батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків (ст. 1183 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV [21]).

Таким чином, законодавець чітко встановив правові наслідки позбавлення батьківських прав для батьків. Проте СК України не містить окремої статті, яка була б присвячена правовим наслідкам позбавлення батьківських прав відносно дитини. Адже за дитиною зберігається право спадкування за законом у випадку смерті її батька чи матері, позбавлених батьківських прав, право на одержання обов'язкової частки і в тих випадках, коли позбавлена батьківських прав особа залишила заповіт з порушенням прав дитини на обов'язкову частку, право на житлове приміщення, в якому проживає дитина. Ці та інші правові наслідки, які настають для дитини внаслідок позбавлення її батьків батьківських прав, передбачені не однією конкретною нормою СК України, а закріплені в різних нормативно-правових актах.

Вважаю, доцільно було б в СК України виокремити в самостійну статтю норми, які б закріплювали правові наслідки позбавлення батьківських прав стосовно дитини.

Варто наголосити і на тому, що сьогодні при розгляді справ про позбавлення батьківських прав судом не обговорюється питання про відшкодування шкоди, завданої правопорушенням батьків неповнолітній дитині. Суд у випадку задоволення позову про позбавлення батьків дитини батьківських прав має право лише стягувати з батьків аліменти. М.В. Логвінова вважає, що такий стан є невинуватим, адже порушені права дитини залишаються невідновленими в повному обсязі [10, с. 157]. Видається, що дитині при позбавленні її батьків

батьківських прав завжди завдається моральна шкода, обов'язок відшкодувати яку слід покласти на батьків, позбавлених батьківських прав.

Отже, на підставі проведеного аналізу можна дійти наступних висновків. Позбавлення батьківських прав слід розглядати як міру сімейно-правової відповідальності, яка являє собою припинення батьківських правовідносин, взаємних прав та обов'язків, за виключенням обов'язку батьків щодо утримання дитини. Позбавлення батьківських прав є виключною мірою сімейно-правової відповідальності, яка застосовується в разі вчинення батьками сімейного правопорушення. Сімейним правопорушенням визнається винна протиправна поведінка батьків (дія або бездіяльність) по відношенню до дитини, що порушує норми сімейного законодавства.

Позбавлення батьківських прав можливе лише за наявності підстав, вичерпний перелік яких передбачений ст. 164 СК України. Проте положення даної статті не передбачають застосування санкції у вигляді позбавлення батьківських прав за ряд суттєвих протиправних діянь батьків, зокрема, як самостійні підстави позбавлення батьківських прав слід закріпити в СК України невиконання батьками обов'язків щодо охорони здоров'я дитини та ухилення батьків від сплати аліментів. Також в СК України слід передбачити й окрему статтю «Правові наслідки позбавлення батьківських прав для дітей, батьки яких позбавлені батьківських прав».

Слід зазначити, що, на жаль, питання застосування такої міри сімейно-правової відповідальності як позбавлення батьківських прав і надалі залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження.

Література

1. МIRONENKO В. П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. П. МIRONENKO. – Київ, 2001. – 19 с.
2. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні (Розділ V. Стан дотримання прав уразливих груп дітей): Четверта спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Карпачова Н. І. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.ombudsman.kiev.ua/S_dopovid_04/d_04_5_1.htm.
3. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні (Розділ V. Захист прав дитини – особлива турбота Омбудсмена України): П'ята доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Карпачова Н. І. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ombudsman.kiev.ua/dopovid_5/d_05_5_0.htm.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 147.
6. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 354.
7. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року»: Закон України від 05 березня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 29. – Ст. 395.
8. Семейное право: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Под ред. Ю. Ф. Беспалова, О. А. Егоровой, О. Ю. Ильиной. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – 367 с.
9. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків (осіб, які їх замінюють) за правопорушення, вчинені неповнолітніми: монографія / М. В. Логвінова. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – 206 с.
10. Смирновская С. И. К вопросу об ответственности родителей по семейному законодательству России и Франции // Семейное и жилищное право. – 2010. – № 1. – С. 6-9.
11. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. // Вісник Верховного суду України. – 2007. – № 5. – С. 7.
12. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 421. – Ст. 135.
13. Карпачова Н. І. Виступ під час представлення у Верховній Раді України Спеціальної доповіді «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини / Карпачова Н. І. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.ombudsman.kiev.ua/Vustyp_frame.htm.
14. Рішення Європейського суду з прав людини за справою «Савіні проти України» (заява № 39948/06) від 18 грудня 2008 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 84. – Ст. 2852.
15. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.

- 16.Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х: Ксилон, 2008. – 855 с.
- 17.Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
- 18.Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
- 19.Семейный кодекс Российской Федерации от 8 декабря 1995 г. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.internet-law.ru/law/kodeks/ck.htm>.
- 20.Лепех С. Підстави, порядок та правові наслідки позбавлення батьківських прав // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 175-181.
- 21.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

УДК 347.43

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ

М.В. Белякова, Н.О. Славова

Резюме. Стаття присвячена розгляду окремих аспектів порівняно нового інституту цивільного та господарського права, а саме, інституту комерційної концесії: розкривається поняття та характеризується юридична природа договору комерційної концесії, визначаються загальні та спеціальні підстави припинення даного договору.

Ключові слова: договір, комерційна концесія, франчайзинг, користувач, франшиза, ноу-хау, неплатоспроможність.

Перехід України до ринкової економіки сприяв появі все більшої кількості вітчизняних та іноземних підприємств, які пропонують свої товари та послуги на певних умовах. На сучасному етапі все більшого використання набуває такий метод ведення підприємницької діяльності як «франчайзинг». Для нашої економіки франчайзинг є відносно новим явищем, у той час як у розвинутих країнах він сторіччями практикувався як засіб забезпечення потреб суспільства в різних послугах. Але в законодавстві України франчайзинг трансформувалася в інститут комерційної концесії, яка знайшла своє закріплення в нормах Цивільного та Господарського кодексів України, що набрали чинності з 1 січня 2004 року. Специфіка предмета договору, особливості його суб'єктного складу та правового статусу сторін обумовлюють необхідність дослідження ряду питань, одним з яких є питання щодо особливостей розірвання договору комерційної концесії. Ретельний теоретичний аналіз зазначених питань сприятиме поширенню знань про даний спосіб здійснення бізнес-діяльності, який є ефективним механізмом створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва в Україні, що свідчить і про практичне значення дослідження даного договору.

Питаннями франчайзингу займалися багато відомих вчених, таких як М. Бедринець, М.Брагінський, В. Витрянський, І. Килимник, І. Риков, Г. Цират та інші. Але увага даних авторів сконцентрована переважно на вивченні зарубіжного досвіду правового регулювання відносин франчайзингу, тому питання цивільно-правового регулювання комерційної концесії, в тому числі і питання про підстави та особливості розірвання цього договору, залишаються недостатньо дослідженими. Все зазначене і обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Об'єктом дослідження виступає договір комерційної концесії. Предметом, відповідно, є особливості та порядок його припинення.

Метою цієї статті є визначення та розмежування загальних і особливих підстав припинення договору комерційної концесії.

У науковій літературі зазначено наступні особливі підстави припинення будь-якого виду зобов'язання та договору комерційної концесії зокрема:

- а) виконання договору, здійснене належним чином;
- б) припинення за домовленістю сторін;
- в) розірвання безстрокового договору;
- г) поєднання боржника і кредитора в одній особі;
- д) неможливість виконання договору;
- е) ліквідація юридичної особи або смерть фізичної особи [1].

Розглянемо кожну з підстав припинення договору комерційної концесії більш детально.

Виконання договору комерційної концесії належним чином забезпечує досягнення мети, яку ставили перед собою сторони договору. В результаті такого виконання сторони можуть вирішити, продовжити його на новий термін чи ні. У такому випадку сторони повинні узгодити умови продовження договору.

До прийняття нового ЦК у його проєкті було передбачено, що сторони договору франчайзингу були зобов'язані продовжувати його на тих же умовах, а в разі укладення нового договору франчайзингу протягом трьох років після укладання попереднього договору, воля сторін щодо умов укладення такого нового договору,